

RUS TILIDAGI MAZMUNI VA FOYDALANISH REJASINI ASLILIGI

Xamidova Nilufarxon Akmaljon qizi

Renessans Ta'lim Universiteti

Izoh. Maqolada lingvistik belgining shakli va mazmuni o'rtasidagi munosabatlarning asosiy jihatlaridan biri ko'rib chiqiladi. XIX asr tarixiy-qiyosiy tilshunoslikning oltin davri, XX asrning birinchi yarmi esa strukturaviy tilshunoslik asri deb ataladi. Yangi davrning eng buyuk nazariyotchisi va birinchi marta strukturaviy tamoyilni aniq belgilangan nazariyaga aylantirgan, shubhasiz, atoqli shveytsariyalik komparativist F. de Sossyur edi. Yana bir mashhur strukturalist L.Hjelmslev boshchiligidagi Kopengagen maktabi ba'zan neosossurizm deb ataladi, chunki hech bir maktab uning ildizlari Hjelmslev maktabi sifatida Sossyur ta'limotiga borib taqalishini qattiq turib ta'kidlamagan.

Kalit so'zlar: so'z, til, nutq, belgi, belgi, ifoda rejasi, mazmun rejasi, ma'no.

“Tilning mohiyati, - deb yozadi mashhur ingliz faylasufi B. Rassel, - har qanday aloqa usulini qo'llashda emas, balki qo'zg'almas birlashmalardan foydalanishda, ya'ni moddiy narsa - og'zaki so'z, rasm, imo-ishora yoki boshqa narsa - boshqa narsa haqida "g'oya" ni keltirib chiqarishi mumkin. Bu sodir bo'lganda, aniq bo'lgan narsani "belgi" yoki "ramz" deb atash mumkin va ifodalangan narsani "ma'no" deb atash mumkin.

Har qanday belgi va ishora tizimi ba'zi bir tarkibni (ma'lumotni) uzatish va uzatiladigan ma'lumotlarning tabiatidan kelib chiqadigan bir qator funktsiyalarni bajarish uchun mavjud. Axborot - bu har qanday semiotika yordamida uzatilishi mumkin bo'lgan hamma narsa. Cheksiz axborot makonida turli xil ma'lumotlarni ko'rish uchun ular vizualizatsiya shakllarida taqdim etilishi mumkin - bu aqliy xaritalar (ong xaritalari) shaklida ishlab chiqilayotgan axborot uzatishning zamonaviy yo'nalishi. “Va birinchi yo'nalish zamonaviy harf-tovush yozuvini rivojlantirish bo'lsa; ikkinchidan - zamonaviy formulalar tilini ishlab chiqish; uchinchidan - tasviriy san'atning rivojlanishi; to'rtinchi yo'nalish - har qanday jarayon yoki hodisa, fikr, g'oyani tasvir, vizual shaklda aks ettirishdir” [2, b. 180]. Og'ir yozma matnlar o'rniga aqliy xaritalar tuzish orqali yozuvning aqliy shakli ko'rinishidagi belgilar bilan ma'lumotlarni uzatishning ushbu yo'nalishi istiqbolli hisoblanadi. Belgining ta'rifi va mazmuniga kelsak, masala quyidagicha.

Sossyurning fikricha, til hodisasining har doim bir-biri bilan bog'liq bo'lgan ikkita tomoni bor, ularning har biri o'z ma'nosini bir-biridan oladi: artikulyatsiya va akustik taassurot, tovush va fikr, nutqning individual tomoni va uning ijtimoiy tomoni, nutq tizimi va uning evolyutsiyasi; Bu ikki tomonlama til hodisalarini o'rganar ekan, Sossyur eng boshidanoq til tuprog'ida ikki oyog'imiz bilan turishimiz va barcha boshqa ko'rinishlar (jismoniy, psixologik va hokazo) uchun “til”ni me'yor sifatida qo'llashimiz kerakligini ta'kidlaydi. Nutq, chunki faqat "til" - apparently so'zlariga ko'ra, mustaqil qaror qabul qilishga qodir va ongni qondiradigan tayanch nuqtasini ta'minlaydi.

Nazariyasini til hodisalarida ikkita asosiy o'lchov borligi haqidagi tezisga asoslaydi: bir tomondan jarayon va tizim, ikkinchi tomondan esa mazmun va ifoda. Shunday qilib, har

bir jarayon uchun mos keladigan tizim mavjud va har qanday jarayon turli kombinatsiyalarda takrorlanadigan cheklangan miqdordagi elementlarga ajralishi mumkin, shu bilan birga ifoda bilan o'zaro bog'liq tarkib mavjud. Uning qayd etishicha, til inson hayoti va xulq-atvorining ko'p jabhalari bilan uzviy bog'liq bo'lganligi sababli, uni o'rganishga bo'lgan urinishlarning aksariyati tilni o'z-o'zidan maqsad sifatida emas, balki "asosiy ob'ekti bo'lgan bilish vositasi" sifatida o'rganishni o'z ichiga olgan tildan tashqarida yotadi". Haqiqiy tilshunoslikni o'rnatish uchun tilshunoslar tilni "notil bo'lmagan hodisalarning konglomerati sifatida emas, balki o'z-o'zidan etarli bo'lgan bir butunlik, o'ziga xos tuzilma sifatida" tushunishga harakat qilishlari kerak.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, ikkala muallif ham tilni avtonom tarzda o'rganish kerakligini ta'kidlaydilar. Biroq, bitta asosiy farq bor: Sossure tilni tizim nuqtai nazaridan tan olishga va tavsiflashga intiladi, lekin uning tizimni o'rnatish usulida ekstralingvistik ma'lumotlarga (masalan, psixologik, sotsiologik) tayanadigan protseduralardan foydalaniladi. Xjelmslev tilning tizim ekanligini ham tan oladigan til nazariyasini yaratishga harakat qilmoqda, lekin u bu tizimning mavjudligini tekshirishning ba'zi vositalarini topishga harakat qilmoqda, uning ishonchliligi lingvistik bo'lmagan ma'lumotlarga bog'liq emas.

Bu farq Sossyur uchun uning butun tafakkurida asosiy ahamiyatga ega. "Til" (nutq) bilan ifodalangan umumiy hodisada Sossyur birinchi navbatda ikki qismni ajratib ko'rsatadi: "til" (til) va "parol" (gapirish). "Til" - "Til" emas, "Til". "Shartli jazo" - bu individual harakat. Akt doirasida Sossyur (a) so'zlovchi o'z fikrini ifodalash uchun lingvistik koddan foydalanadigan birikmalarni va (b) unga bu birikmalarni eksteriorizatsiya qilish imkonini beruvchi psixofizik mexanizmni ajratib ko'rsatadi. Nutq heterojen bo'lsa-da, "Til" bir hildir. Bu belgilar tizimi. "Til" - bu nutqning ijtimoiy jihati bo'lib, u shaxsdan tashqarida joylashgan bo'lib, uni hech qachon o'zi yarata olmaydi yoki o'zgartira olmaydi. Biroq, xususan, bu "shartli ozodlikdan" kam emas; u nutq davrining cheklangan segmentida lokalizatsiya qilinishi mumkin, bu erda eshitish tasviri kontseptsiya bilan bog'liq. Sossyurning fikricha, tilshunoslikning asosiy ob'ekti "til", belgilar tizimidir.

Semiotikning fikriga ko'ra, ifoda tekisligi va mazmun tekisligi atamaları qadimgi falsafiy "shakl va mazmun" oppozitsiyasining iborasi bo'lib tuyulishi mumkin, ammo semiotik qarama-qarshilikda "ifoda tekisligi" - "mazmun tekisligi". asosiy e'tibor shakl va mazmunning o'zaro bog'liqligiga emas, balki ularning assimetriyasiga, ba'zan har xil miqyosga qaratiladi. Ifoda tekisligi har doim ham mazmunning "qobiq"i yoki "konteyneri" bo'lavermaydi, ko'pincha u davlat ramzlaridagi, masalan, ko'rsatuvchi va ishora qiluvchi bilan solishtirganda yiqilgan va to'plangan belgidir: bayroq va gerb. qo'llar. Shuningdek, bir tomondan geografik xarita, chizmachilik, aqliy xarita mazmunining boyligini, ikkinchi tomondan, tegishli mazmunni nomli semiotika yordamida taqdim etishning asosiy "iqtisodini" solishtiring.

Antropotsentrizmning eng muhim ob'ektlaridan biri - insonning tashqi ko'rinishi. Uning tavsifi har qanday tsivilizatsiyaning axloqiy va estetik manzarasida, shuningdek, har bir shaxsning hayotida muhim o'rin tutadi, chunki u o'z-o'zini hurmat qilish va inson qiyofasini tashqi baholash uchun asosdir. Shu bilan birga, tashqi ko'rinish mezonlari va

standartlari ma'lum madaniy xususiyatlar, xususan, dunyoning Mansi va rus rasmida milliy farqlarga ega.

Shaxsni tashqi ko'rinishi bilan sifat jihatidan tavsiflash uchun frazeologik birliklarning semantik maydoni juda katta, ammo ularning barchasi qat'iy tasdiqlangan tizimga mos keladi, tuzilishi ma'lum parametrlarga bo'ysunadi va uning tamoyillari universaldir. Ularning tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, dunyoning frazeologik rasmida (PWM) shaxsni ifodalovchi eng tez-tez uchraydigan birliklar uning tashqi ma'lumotlariga ko'ra sifat xususiyatini ifodalovchi xarakterli frazeologik birliklardir. Bu frazeologik birliklar bir qancha semantik kategoriyalardan iborat. Shaxsning tashqi ko'rinishining semantik guruhi ichida qarama-qarshi xususiyatlar asosida bunday semantik toifalarni aniqlash mumkin, ular doirasida ularni keyingi semantik tasniflash mumkin. Bunday semantik toifalarni o'z ichiga olishi mumkin go'zallik, yosh, sog'lik, kiyim-kechak, bo'y va boshqalar, ya'ni insonning turli xil ko'rish belgilariga ko'ra xususiyatlarini tavsiflovchi frazeologik birliklar tadqiqot predmeti hisoblanadi. Ushbu maqolada biz inson balandligining semantik kategoriyasini ko'rib chiqishga e'tibor qaratamiz.

Mansi tili frazeologiyasining ko'pchiligi dialekt frazeologiyasi bo'lib, u omma nutqida yaratilgan va yashaydi. Dialektal frazeologik tarkibi nihoyatda boy va rang-barangdir. Biroq mansi tilshunosligida bu qatlam nazariy va leksikografik jihatdan rivojlanmaganligicha qolmoqda.

Shunday qilib, belgilarning o'zgarishini muhokama qilar ekan, Sossyur "til"ni manfaatdor zarralar tomonidan o'zboshimchalik bilan o'zgartirilishi mumkin bo'lgan oddiy kelishuv bo'lib qolishdan saqlaydigan narsa uning ijtimoiy tabiati emas, balki vaqtning ijtimoiy kuch bilan qo'shilgan harakati ekanligini aytadi. Shunday qilib, u "til" o'zgarishsiz qolishga moyil bo'lgan vaqt omilining muhimligini ta'kidlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Акбаров О. А., Джагаспанян Р. Н., кизи Акрамова Н. А. ПРИРОДА КАК ОДИН ИЗ ОБРАЗОВ ПОЭТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ МИРА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ВМ ШУКШИНА //INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE" THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS". – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 62-70.

2. Nikolayevich D. R., Ermekovich A. T. ARTISTIC AND AESTHETIC FUNCTION OF THE LANDSCAPE IN SHUKSHIN'S PROSE //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – Т. 27. – С. 108-113.

3. Аджеминова Э. Р., Джагаспанян Р. Н., Исмаилов Р. С. ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ И ОБРАЗНЫЙ СТРОЙ ЯЗЫКА //PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS. – 2022. – Т. 2. – №. 18. – С. 121-125.

4. Давлятова Г. Н. и др. АВТОБИОГРАФИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ И ТВОРЧЕСКИЕ ПОИСКИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ НВ ГОГОЛЯ //PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS. – 2022. – Т. 2. – №. 18. – С. 187-191.

5. Акбаров О. А., Джагаспанян Р. Н. кизи Акрамова НА ПРИРОДА КАК ОДИН ИЗ ОБРАЗОВ ПОЭТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ МИРА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ВМ

ШУКШИНА //INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE" THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS. – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 62-70.

6. Акбаров О. А., Джагаспанян Р. Н., Исмаилов Р. С. ФУНКЦИЯ ОБРАЗА ПРИРОДЫ КАК ОБЪЕКТ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ //ЎЗДКОР О'ҚИТУВЧИ. – 2022. – Т. 2. – №. 24. – С. 195-200.

7. Джагаспанян Е. С. ИЗУЧЕНИЕ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА В ОБЛАСТИ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 561-567.

8. Panov E.N. Belgilar, belgilar, tillar. – М., “Bilim”, 1980. – 192 б.

10. Mechkovskaya N.B. Semiotika: til. Tabiat. Madaniyat: Ma’ruza kursi: darslik. - М.: Akademiya, 2008. – 432 б.